

Т. В. Чухліб (Київ)

Богдан Хмельницький очима сучасників

Ось уже близько двох століть ім'я творця Української держави середини XVII — XVIII ст. привертає увагу не лише вітчизняних істориків, а й науковців Польщі, Росії, Франції та інших країн світу. Згадаємо лише головні праці про життя і діяльність гетьмана Богдана Хмельницького. Це, зокрема, монографії М. Костомарова, П. Меріме, П. Будинського, Ф. Равіти-Гавронського, І. Крип'якевича, Г. Вернадського, Я. Качмарчика, В. Смолія та В. Степанкова¹. Безперечно, що кожний з названих істориків поряд з дослідженням основних проблем державно-політичної й військової кар'єри великого гетьмана намагався показати його насамперед як людину: описати зовнішність, розкрити риси характеру, змалювати особистий побут, пояснити окремі вчинки тощо. Але разом з тим специфіка творення наукових монографій не дала змоги приділити більшу увагу тим джерелам, що допомагають висвітлювати особу Б. Хмельницького не тільки в ролі визначного державотворця, політика та полководця, але і як живу людину з усіма її особливостями. Саме таку мету ми ставили, добираючи витяги з джерел, що творилися сучасниками українського гетьмана.

Зазначимо, що майже всі автори підбраного нами джерельного матеріалу (документального, мемуарного й епістолярного типів) особисто зустрічались і мали розмови з Б. Хмельницьким під час переговорів чи інших подій. З одного боку, ця обставина є запорукою відносно об'єктивності даних свідчень. З іншого, — слід вказати на певну тенденційність і суб'єктивність окремих з них, що особливо стосується повідомлень польських послів на початковому етапі Визвольної війни українського народу (витяги з документів № 3, 5). Окремо слід сказати про джерела мемуарного характеру (витяги з документів № 4, 8, 9), що найбільш повно розкривають деякі особливості поведінки гетьмана, змальовують його зовнішність та елементи одягу, побутові дрібниці. Це й не дивно, зважаючи на ті великі враження, які мали венціанець А. Віміна², сірієць П. Алеппський³, німець К. Гільдебрандт⁴ від «першовідкриття» козацької України. Зокрема, П. Алеппський писав про Б. Хмельницького: «Цей Хмель, слава і ім'я якого рознеслися по всьому світу»⁵. До речі, є велика кількість літератури, що описує коло проблем, пов'язаних з перебуванням на українських землях цих та інших іноземців⁶. Автори ряду повідомлень (витяги з документів № 1, 2, 6, 10, 11) висвітлюють цікаві епізоди, які стосуються участі Б. Хмельницького у тогочасному дипломатичному «протоколі».

Свідомо не коментуємо подані витяги з джерел, які так чи інакше характеризують особу Б. Хмельницького. Адже це зробить сам читач. Зазначимо тільки, що свідчення очевидців про надмірне вживання гетьманом міцних напоїв не може бути причиною для нівелювання інших рис його неординарної натури. «Величність людини, її місце і роль в історичному процесі вимірюються й оцінюються не кількістю випитих нею хмільних напоїв, а її діяльністю і наслідками цієї діяльності», — зауважував з цього приводу М. Петровський⁷.

Звертаємо увагу на те, що наведені матеріали (які були опубліковані протягом XIX — XX ст. у різних археографічних виданнях) не охоплюють всієї палітри цікавих свідчень про життя і діяльність Б. Хмельницького. Однак вони є характерними для даних типів джерел, витяги з яких подаються тут у хронологічній послідовності й перекладені для зручності на сучасну

українську мову. Публікуючи джерела, ми також подавали деякі роз'яснення до тексту у дужках.

Звернення до історичних першоджерел допоможе зняти певну заміфологізованість з відомої постаті, розкриє перед читачем маловідомі сторінки життєвого шляху людини, 400-річний ювілей якої відзначає у цьому році відтворена наприкінці ХХ ст. Українська держава.

Матеріали до біографії Богдана Хмельницького

Док. № 1

1648 р., серпень (табір під Глинянами). З листа шляхтича К. Ржепневського до королевича Кароля про зустріч польських послів з Б. Хмельницьким

Ці комісари [польські послі] не дуже добре прийняті Хмельницьким. А саме: він погрожував смертною карою п. писарю у випадку з одним листом, якого наші написали бунтарському козацькому війську, де називали його поганими словами. Але наступного дня він вибачився.

Опубл.: Документи об Освободительной войне украинского народа 1648 — 1654 гг. — К., 1965. — С. 286, 287.

Док. № 2

1648 р., листопад (табір під Замостям). З донесення польського посла Смяровського до короля про перебування в козацькому таборі

Перед самим двором обозний Хмельницького на ім'я Остап з вісімдесятьма особами виїхав і супроводжував посла нашого до хати, де Хмельницький чекав. Був (Хмельницький) у пурпурному жупані (із) срібними петлицями, фіалковій напівгранатовій фезезі, підшитій соболями першої якості. Булава перед ним лежала на столі, а коли посол зайшов, скинув її на землю зі столу...

Опубл.: Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. — К., 1898. — Т. 1. — С. 310.

Док. № 3

1648 р., грудень — 1649 р., лютий (Київ). З щоденника В. М'яковського про поїздку комісарів польського уряду до Б. Хмельницького

Сам (ієрусалимський) патріарх (Паїсій) з тисячею вершників виїжджав до нього (Б. Хмельницького) назустріч з міста, і тутешній митрополит (С. Косів) дав йому коло себе місце в санях з правого боку. Весь народ, вийшовши з міста, вся чернь вітали його. Академія вітала його промовами і вигуками, як Мойсея, спасителя і визволителя народу від польського рабства, вбачаючи в імені «Богдан» добрий знак і називаючи його «богом даний». Патріарх надав йому титул найсвітлішого князя. З усіх гармат та іншої зброї в замку і в місті лунала стрільба. Від таких почестей загордився звір. На обіді в архимандрита сидів на першому місці, пив удень і вночі, особливо напередодні своїх іменин. В день свого ангела вранці був п'яний і пізно прибув у церкву. Він стояв на першому місці, і всі виявляли до нього побожну пошану, а деякі цілували його ноги. Патріарх, цей розбійник, правив обідню і наказав йому приступити до святого причащення. Хмельницький спочатку не хотів, бо в нього ще був хміль у голові, і тому, що ще не сповідався, але патріарх дав йому прилюдно відпущення всіх теперішніх і майбутніх гріхів без сповіді і закликав його: іди, іди ж до святого причащення і причащайся. Тут же він повинчав його з коханкою Чаплицького, хоч вона й не була тут, бо в цей час перебувала в Чигирині. Нарешті, дав йому благословення на ляхів.

Одразу ж після цього стріляли з гармат на тріумф, відзначаючи цим, що визволитель наш, господар великий гетьман причащається. Хмельницький